

«ПРОВИНА» СТРАЧЕНОГО — ПРИЧЕТНІСТЬ ДО МУЗЕЮ РЕРІХА

Влітку 1991 року, вивчаючи разом з іншими авторами-упорядниками книжки «Репресоване краєзнавство» документи в архіві Служби безпеки України, я познайомився зі «справою» Миколи Омеляновича Макаренка. За роки панування тоталітарної системи її прислужники поназбиравали грубезну теку «компрометуючих» матеріалів, які не можна сьогодні читати без обурення і хвилювання. Але чомусь мене найбільше вразила невеличка довідочка на 51 сторінці, складена, хоч як дивно, в апогеї часу, що нині прийнято називати «хрущовською відлигою» — 20 січня 1960 року:

«По архивним материалам дела № 975 проходит Макаренко Николай Емельянович, профессор, житель гор. Киева, как почетный член общества «Друзей музея Рериха».

В зтих матеріалах указано, що Макаренко состоит на учете органов госбезопасности как антисоветский элемент.

Рерих является русским эмигрантом и сторонником будизма» (підкреслено нами).

Безумовно, що підполковник, який «підмахнув» цей документик, незважаючи на свою високу посаду ст. слідчого одного з управлінь КДБ при Раді Міністрів СРСР, анічогісіньки не чув про видатного гуманіста нашої доби М.Реріха, померлого 1947 року, а про відомого українського мистецтвознавця і археолога М.Макаренка, фізично знищеного ще 4 січня 1938-го й поготів. Та схоже він ані на мить не сумнівався, що емігрант і прихильник буддизму, а тим більше друг якогось невідомого музею беззаперечно має характеризуватися виключно як антирадянський елемент.

Звичайно ярлик «почесний член товариства «Друзів музею Реріха» не найобтяжливіший з числа тих, що супроводжували чесне ім'я українського вченого наприкінці 30-х років. Але його заарештовували спочатку за діяльність у складі «контрреволюційної антирадянської організації», потім за «участь у контрреволюційній групі фашистського напрямку». На одному з допитів у Казані Макаренкові довелося навіть давати пояснення про причини залишення роботи в Ермітажі і подальшого переїзду в Україну:

«Факт отказа от приема мною должности комиссара Эрмитажа имел место в первый месяц существования Советской власти. Отказался я потому от этой должности, что такая деятельность мне не по духу и не по характеру. Возможно, что разговор об этом в Казани имел место с кем-либо, но только не в той плоскости, что мне противна служба Соввласти».

Востанне ув'язнили М.Макаренка, і 25 грудня 1937 року постановою «трійки» засудили до вищої міри покарання, за участь у «кадетсько-монархічній організації».

На час першої хвилі реабілітації безвинно засуджених стало відомо, що всі ці ворожі «угруповання» були вигадані самими катівниками на догоду тиранові-владодержцеві, а от багаторічна дружба Макаренка з Миколою Реріхом, його найближчими родичами, а також із шанувальниками творчості і послідовниками художника-мандрівника не могла залишитися поза пильною увагою каральних органів. Можливо саме тому, 1960 року складачі довідки

про Макаренка не згадали міфічних антирадянських організацій, і, отже, доведений факт спілкування з рерхівцями виявився у підсумку єдиною провиною страченого.

Та «справа» Макаренка не лише піднімає завісу над найтрагічнішим періодом його життя, яке було нагло обірване далеко від рідної землі, в Сибіру. В ній серед сили-силенної доносів і протоколів допитів було на довгі роки сховано від людського ока написану вченим автобіографію, яка містить чимало відомостей про його творчу і наукову діяльність. Нижче подаємо її виклад зі збереженням тогочасної орфографії:

«Родився я в с. Москалівці 4 лютого 1877 року (Роменський повіт Полтавської губ.). Учився в С.-Петербурзі. Скінчив художню школу Б.Штигица по першому розряду зі званням художника і СПб Археологічний інститут. На протязі 17 років від 1902 по 1909 (включно) щорічно одержував різні доручення і командировки від Археологічної Комісії Московського Археологічного Товариства для дослідження архітектурних пам'яток старини, археологічних розкопок і т. інше. Провадив розкопки в г.г. Новгородській, Тверській, Ярославській, Тамбовській, Володимирській, Чернігівській, Полтавській, Єкатеринославській, Воронежській, Харківській, Війська Донського, Терській обл., Херсонській, Тавричеській і інш. В 1914 р. був командирован «Обществом поощрения художеств» в Германію за для вивчення музейних справ і студіювання пам'яток мистецтва Романської доби і інших.

В 1917 році був командирован Російською Академією наук в Турцію в міста заняті Російськими військами в складі експедиції Академії наук за для студіювання і охорони пам'яток мистецтва в Трапезунді і околицях.

До 1919 року був спочатку причисленим, потім кандидатом, асистентом і пом. хранителя Императорського, потім Государственного Эрмітажу в СПб...

Був лектором історії мистецтв на Висшій жіночій архітектурній школі і в школі «Общества поощрения художеств» до 1919 р.

Микола Макаренко.

1920. 15.11. Київ, Паньківська, 7, пом. 1».

Власноручно подана вченим домашня адреса дає можливість киевознавцям позначити на сучасній карті міста пам'ятне, гідне увічнення місце.

**Анатолій СИТНИК,
відповідальний секретар правління
Всеукраїнської спілки краєзнавців**